

УДК 338.439.5:633.18

DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.1.5>**Морозов Р.В.**

доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту організацій,
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет»

Morozov Roman

State Higher Education Institution
«Kherson State Agrarian University»

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА РИНКУ РИСУ

METHODOLOGICAL BASIS OF PRICE FORMATION IN THE RICE MARKET

У статті висвітлено методологічні засади ціноутворення на ринку рису. Сформульовано економічні принципи формування вартості сільськогосподарської продукції рисівництва відповідно до вітчизняного законодавства про ціни й ціноутворення, що спираються на логіку, правила та моделі економічної поведінки споживачів, є взаємозалежними та взаємообумовленими, мають практичну спрямованість, ґрунтуються на уявленнях споживачів продукції і пов'язані з ринковим середовищем. Опрацьовано основні підходи до ціноутворення на ринку рису. Досліджено методи формування вартості сільськогосподарської продукції рисівництва. Запропоновано дескриптивну модель правоїдносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції на ринку рису на виробничому і споживчому рівнях. Встановлено взаємозв'язок між ціноутворенням на виробничому та споживчому рівнях на сільськогосподарську продукцію на ринку рису.

Ключові слова: ринок рису, рисівництво, попит і пропозиція, ціна, ціноутворення.

В статье освещены методологические основы ценообразования на рынке риса. Сформулированы экономические принципы формирования стоимости сельскохозяйственной продукции рисоводства в соответствии с отечественным законодательством о ценах и ценообразовании, которые основываются на логике, правилах и моделях экономического поведения потребителей, взаимосвязаны и взаимообусловленные, имеют практическую направленность, основываются на представлениях потребителей продукции и связанные с рыночной средой. Предложены основные подходы к ценообразованию на рынке риса. Исследованы методы формирования стоимости сельскохозяйственной продукции рисоводства. Предложена дескриптивная модель правоотношений, которые связаны с заключением и выполнением гражданско-правовых договоров относительно сельскохозяйственной продукции на рынке риса на производственном и потребительском уровнях. Установлена взаимосвязь между ценообразованием на производственном и потребительском уровнях на сельскохозяйственную продукцию на рынке риса.

Ключевые слова: рынок риса, рисоводство, спрос и предложение, цена, ценообразование.

In this article, the methodological basis of price formation in the rice market are outlined. Economic principles of the formation of the value of the agricultural produce of the rice cultivation in accordance with the state legislation on prices and price formation are formulated. These principles rest upon logic, rules and models of economic behavior of the consumer and are interdependent as well as mutually conditioned. Furthermore, they demonstrate practical orientation by being based on perceptions of the consumers of the produce and are related to the market environment. In the research, basic approaches to the price formation in the rice market were worked out. The first one is known as a cost approach – it reflects the viewpoint of the most probable (typical) seller (manufacturer of the agricultural produce) on the established price. The second one is called a direct comparison approach since it illustrates a set of pricing factors in the rice market that are present at the moment of price formation (supply and demand, competition, constraints). And the third one is the income approach – it reflects the viewpoint of the most probable (typical) buyer (consumer) on the established price. It has been ascertained

that the foundation to all above-mentioned approaches of the price formation in the rice market was laid by interests and cogent economic reasons of parties that conduct the purchase-sale of the agricultural produce for its further resale by consumers through retail trade or for using it in a flour-grinding industry. In addition, the character of the conjuncture of the rice market was established. Methods of the formation of the value of the agricultural produce of rice cultivation were also studied. A descriptive model of legal relations, which are concerned with the establishment and implementation of the civil law contracts about agricultural products in the rice market at the industrial and consumer levels, was propounded. The correlation between the price formation for industrial and consumer levels of agricultural products of the rice market was also delineated.

Key words: rice market, rice cultivation, supply and demand, price, price formation.

Постановка проблеми. Внутрішній ринок рису залишається досить нестабільною системою. Це спричинено значними проблемами у фінансовому забезпеченні розвитку аграрного сектора в цілому, інфляційними процесами, суттєвим зниженням обсягів валового виробництва зерна рису внаслідок скорочення посівних площ починаючи з 2014 р., а отже, і зменшенням обсягів пропозиції галузевої сільськогосподарської продукції вітчизняного виробництва на ринку рису.

Сьогодні формування попиту на сільськогосподарську продукцію і зокрема рис знаходиться під прямим впливом різкого падіння купівельної спроможності населення, викликаного фінансово-економічними умовами розвитку держави. У найближчій перспективі цей чинник впливу на ринкову рівновагу, а отже, і на еластичність ціни буде домінуючим.

Необхідність комплексного вирішення проблеми функціонування ринку рису визначає напрям даного наукового дослідження, його значення в теоретико-методологічному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В контексті дослідження проблем аграрного ціноутворення важливими є наукові розробки провідних вітчизняних вчених. Вітчизняна економічна наука впродовж багатьох десятиліть збагачується новими розробками теоретико-методологічного і прикладного характеру у цьому напрямку: проблеми ціноутворення в період ринкового реформування АПК досліджувалися П.Т. Саблуком [2; 4], В.П. Ситником [4], О.М. Шпичаком [3; 4]; особливості цін і ціноутворення на агропродовольчу продукцію були висвітлені у праці О.М. Шпичака [5] С.А. Стасіневича [5] та ін.; проблеми ціноутворення у розвитку аграрного ринку знайшли відображення у праці Г.М. Калетніка [1], О.Г. Шпикуляка [1] та інших дослідників.

Водночас, незважаючи на важливість даної проблематики й посилену увагу до неї багатьох провідних дослідників, окремі її аспекти залишаються недостатньо вивченими, зокрема, ціноутворення на ринок рису потребує більш ґрунтовного розкриття у теоретичному й методологічному плані.

Мета статті полягає в обґрунтуванні методологічних аспектів ціноутворення на ринку рису. Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, методологічні постулати аграрної економічної науки з проблем дослідження аграрного ринку.

Виклад основного матеріалу. Ринок рису – це складова частина аграрного ринку, де здійснюється оптова торгівля сільськогосподарською продукцією-сировинною (рис), сільськогосподарською обробленою продукцією (обрушений, шліфований, полірований, глазурований, пропарений рис та ін.), тобто діяльність з купівлі-продажу зазначеної сільськогосподарської продукції партіями для подальшого її продажу кінцевому споживачеві через роздрібну торгівлю або для використання в борошно-мельно-круп'яній промисловості, а також допоміжна діяльність, що забезпечує таку купівлю-продаж шляхом надання пов'язаних із цим послуг.

В основі формування вартості сільськогосподарської продукції рисівництва лежить ряд універсальних економічних принципів, що спираються на логіку, правила і моделі економічної поведінки споживачів. Сучасна економічна наука виділяє наступні групи універсальних принципів формування вартості сільськогосподарської продукції: принципи, що ґрунтуються на уявленнях споживачів продукції; принципи, пов'язані з ринковим середовищем (табл. 1).

Таблиця 1

Принципи формування вартості сільськогосподарської продукції

Група	Принцип			
Принципи, що ґрунтуються на уявленнях споживачів продукції	Принцип корисності	Принцип заміщення альтернативною сільськогосподарською продукцією		
Принципи, пов'язані з ринковим середовищем	Принцип залежності	Принцип попиту та пропозиції	Принцип відповідності	Принцип конкуренції

Універсальні принципи формування вартості сільськогосподарської продукції є взаємозалежними та взаємообумовленими, мають практичну спрямованість, ґрунтуються на уявленнях споживачів продукції і пов'язані з ринковим середовищем.

Перша група – принципи, що ґрунтуються на уявленнях споживачів, містить у собі принцип корисності, принцип заміщення альтернативною сільськогосподарською продукцією.

Принцип корисності означає, що чим більше сільськогосподарська продукція, як товар, здатна задовольнити потреби споживача, тим вище його корисність і вартість.

Принцип заміщення альтернативною сільськогосподарською продукцією означає, що за наявності альтернативної сільськогосподарської продукції (наприклад за корисністю) найвищим попитом буде користуватися сільськогосподарська продукція з найменшою ціною. Даний принцип походить з наявності у споживача можливості альтернативного вибору, тобто вартість сільськогосподарської продукції залежить від того, чи є на ринку товари, що заміщають конкретну сільськогосподарську продукцію, або альтернативні пропозиції аналогічної сільськогосподарської продукції.

Друга група принципів формування вартості – принципи, пов'язані з ринковим середовищем.

Принцип залежності з'ясує, у якій мірі вартість сільськогосподарської продукції піддається впливу і сама впливає на величину вартості альтернативної сільськогосподарської продукції.

Принцип попиту та пропозиції означає, що ціна сільськогосподарської продукції, як і ціна будь-якого іншого товару змінюється в результаті взаємодії попиту та пропозиції на ринку рису.

Попит на сільськогосподарську продукцію на ринку рису представлений у вигляді платоспроможної потреби споживачів у якісній продукції. Зростання попиту в умовах вільного ринку обов'язково викликає посилення активності сільськогосподарських товаровиробників. Умовою зростання попиту є розширення економічних можливостей споживачів, зростання їх доходів. Величина пропозиції визначається обсягами виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції рисівництва, яка спроможна задовольняти вимоги потенційних споживачів щодо ціни і якості, а також, опосередковано, пропозицією зарубіжних аналогів.

Зазначимо, що попит зазвичай більш мінливий, ніж пропозиція. Наявність дефіциту, тобто перевищення попиту над пропозицією сільськогосподарської продукції рисівництва, приводить до підвищення ціни на ринку рису, і навпаки, при скороченні попиту – ціна знижується.

Відповідність параметрів, що характеризують конкурентоспроможність галузевої сільськогосподарської продукції потребам і очікуванням внутрішнього ринку рису, забезпечує високий ринковий попит на сільськогосподарську продукцію рисівництва, а отже, і більш високу вартість з позиції споживача.

Принцип конкуренції означає, що ціни на сільськогосподарську продукцію встановлюються під впливом постійної конкуренції між суб'єктами ринку – виробниками та постачальниками зазначеної продукції, які прагнуть до одержання максимального прибутку. Позитивна роль конкуренції полягає в тому, що вона впливає на зниження норми прибутку виробників та постачальників і, відповідно, сприяє зниженню ринкової вартості сільськогосподарської продукції.

Усі перелічені вище принципи формування вартості сільськогосподарської продукції тісно взаємозалежні і можуть відігравати основну або допоміжну роль при формуванні вартості галузевої сільськогосподарської продукції з позиції інтересів того чи іншого учасника (оператора) ринку рису.

На основі теоретичних узагальнень у процесі дослідження сформульовано економічні принципи формування вартості сільськогосподарської продукції рисівництва відповідно до вітчизняного законодавства про ціни й ціноутворення, що спираються на логіку, правила та моделі економічної поведінки споживачів, є взаємозалежними та взаємообумовленими, мають практичну спрямованість, ґрунтуються на уявленнях споживачів продукції і пов'язані з ринковим середовищем.

Крім універсальних принципів при формуванні вартості сільськогосподарської продукції необхідно враховувати принципи, встановлені вітчизняним законодавством про ціни й ціноутворення.

Наступним кроком дослідження є визначення основних підходів до ціноутворення на ринку рису.

Залежно від переваги тих чи інших принципів ціноутворення, а також залежно від виду сільськогосподарської продукції і сформованої вартості на неї, застосовуються спеціальні підходи до ціноутворення.

Основними підходами до ціноутворення на ринку рису є:

- витратний, що відображає точку зору найбільш імовірного (типового) продавця (сільгоспвиробника) на сформовану ціну;
- порівняльний, що відбиває сукупність ціноутворюючих факторів ринку рису, присутніх на момент формування вартості (попит і пропозиція, конкуренція, обмеження тощо);
- дохідний, що відбиває точку зору найбільш імовірного (типового) покупця (споживача) на сформовану ціну.

Витратний підхід розглядає вартість сільськогосподарської продукції з точки зору сільськогосподарського виробника. Дохідний підхід – з точки зору потенційного споживача.

Порівняльний підхід розглядає вартість вітчизняної сільськогосподарської продукції рисівництва виходячи з фактичних домовленостей сільськогосподарського виробника і постачальника про ціну сільськогосподарської продукції з урахуванням ціни зарубіжних аналогів, тобто ґрунтується на подіях теперішнього часу.

Вибір того чи іншого підходу при визначенні вартості сільськогосподарської продукції рисівництва у кожному конкретному випадку здійснюється виходячи з: параметрів, що характеризують конкурентоспроможність галузевої сільськогосподарської продукції; особливостей конкретного ринку рису (внутрішнього й зовнішнього); інтересів того чи іншого учасника (оператора) ринку рису; кон'юнктурної інформації щодо цін, попиту та пропозиції на сільськогосподарську продукцію та ін.

В основу підходів до ціноутворення на ринку рису покладено інтереси та спонукальні економічні мотиви сторін, які здійснюють купівлю-продаж сільськогосподарської продукції партіями для подальшого її продажу споживачам через роздрібну

торгівлю або для використання в борошномельно-круп'яній промисловості, а також характер кон'юнктури ринку рису.

Розглянемо більш детально методи кожного з наведених підходів.

Дослідження доцільно розпочати з методів формування вартості галузевої сільськогосподарської продукції, що ґрунтуються на витратному підході. У загальному виді витратний підхід ґрунтується на принципі заміщення, відповідно до якого передбачається, що інформований споживач не заплатить за вітчизняну сільськогосподарську продукцію більше, ніж за альтернативну сільськогосподарську продукцію або її зарубіжний аналог, що заміщає.

Методи витратного підходу можна розділити на дві групи.

До першої групи відносяться методи, що ґрунтуються на способах прямого визначення витрат, а саме:

- метод розрахунку витрат з економічними складовими, який полягає в послідовному калькулюванні витрат усіх ресурсів на виробництво сільськогосподарської продукції з розбивкою їх за економічними складовими або статтях витрат з урахуванням нормативного прибутку сільгоспвиробника;

- метод аналізу та індексації наявних калькуляцій у базисному рівні цін, який полягає у визначенні вартості сільськогосподарської продукції шляхом індексування по економічних елементах витрат або статтях витрат, приводячи їх тим самим до поточного рівня цін;

- метод укрупненого розрахунку собівартості продукції, який полягає у визначенні вартості сільськогосподарської продукції шляхом розрахунку повної собівартості виробництва зазначеної продукції за укрупненими нормативами виробничих витрат з нормативним прибутком сільгоспвиробника.

До другої групи належать методи, що ґрунтуються на способах непрямого визначення витрат: метод заміщення або аналого-параметричний метод, що ґрунтується на принципі заміщення і полягає в підборі сільськогосподарської продукції, аналогічної оцінюваної за ціною і якістю; індексний метод (по трендах зміни цін); метод питомих цінкових показників, суть якого зводиться до розрахунку вартості сільськогосподарської продукції на основі питомих цінкових показників, тобто показників вартості сільськогосподарської продукції, що припадають на одиницю головного ціноутворювального параметра.

Щодо методів формування вартості сільськогосподарської продукції, що ґрунтуються на порівняльному підході, варто зазначити, що порівняльний підхід застосовується для формування вартості сільськогосподарської продукції шляхом аналізу і порівняння контрактних цін угод з купівлі-продажу зазначеної сільськогосподарської продукції з цінами угод щодо аналогічної зарубіжної сільськогосподарської продукції на ефективно функціонуючому вільному ринку рису.

Під ефективно функціонуючим ринком рису мається на увазі ринок, на якому існує конкуренція між сільськогосподарськими виробниками сільськогосподарської продукції, а споживачі приймають незалежні рішення виходячи зі своїх власних інтересів і уподобань. Таким чином, ефективно функціонуючий ринок рису передбачає рівновагу між попитом та пропозицією.

Даний підхід ґрунтується на принципі заміщення, суть якого, як зазначалося вище, полягає у тому, що у споживача існує вибір між вітчизняною сільськогосподарською продукцією, її зарубіжним аналогом або альтернативною сільськогосподарською продукцією, ринкова вартість (ціна пропозиції) яких має тенденцію зупинятися на ціні придбання рівноприйнятної заміни.

Ще однією умовою ефективного застосування методів порівняльного підходу є наявність достатньої кон'юнктурної інформації щодо цін, попиту та пропозиції на сільськогосподарську продукцію.

Перевага порівняльного підходу полягає в тому, що його застосування за наявності достатньої кількості достовірної кон'юнктурної інформації щодо цін, попиту та пропозиції на сільськогосподарську продукцію, дозволяє одержати ринкову вартість сільськогосподарської продукції максимально точно для конкретного ринку (ринку рису).

Відомими є такі методи порівняльного підходу, як метод прямого порівняння, метод аналогового порівняння, метод статистичних (стохастичних) моделей та ін.

Щодо методів формування вартості сільськогосподарської продукції, що ґрунтуються на дохідному підході, зазначимо, що значна тривалість циклу сільськогосподарського виробництва продукції рисівництва при постійному зростанні цін на матеріальні, трудові, енергетичні ресурси викликає необхідність впровадження максимально точних механізмів прогнозування оцінки вартості галузевої сільськогосподарської продукції.

При плануванні вартості сільськогосподарської продукції рисівництва її виробнику необхідно враховувати динаміку зміни цін на фактори виробництва в силу дії різних чинників (девальвація національних валют до світових валют, зміни податкового законодавства тощо). Найважливішим показником економічної ефективності рисівництва є економічний ефект (прибуток) і строк окупності капітальних вкладень на проектування, будівництво нових рисових зрошувальних систем (рисових систем із застосуванням краплинного зрошення), проведення реконструкції внутрішньогосподарської мережі рисових зрошувальних систем, окремих об'єктів інженерної інфраструктури, ремонтно-відновлювальних робіт та капітального планування чеків.

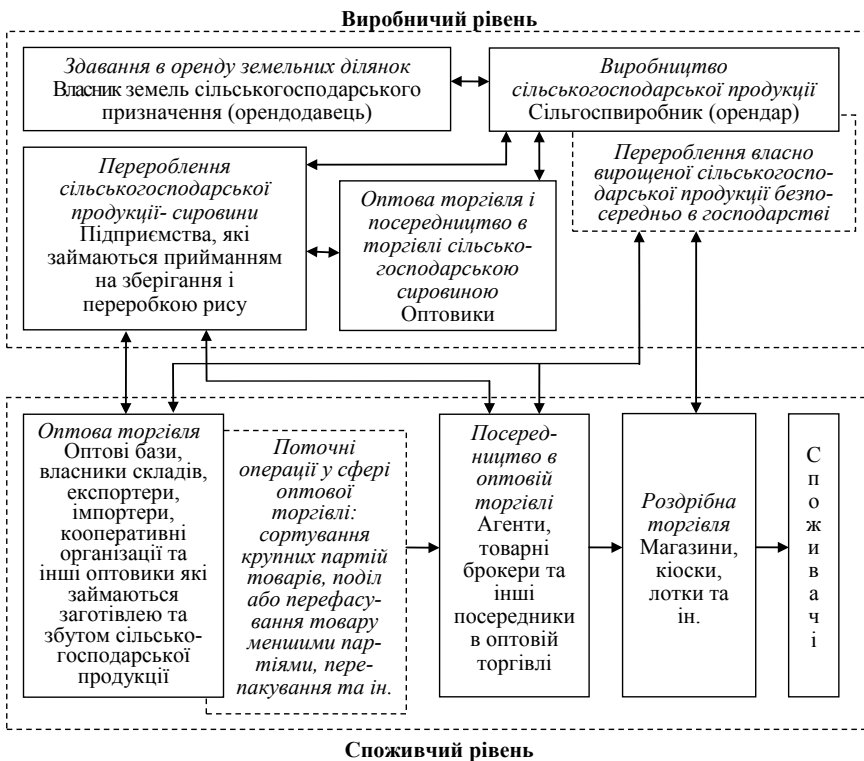

Рис. 1. Дескриптивна модель правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції на ринку рису на виробничому і споживчому рівнях

Продовжуючи розгляд проблем ціноутворення на ринку рису, слід відмітити, що сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції на ринку рису існує на: виробничому рівні між постачальниками (сільгоспвиробниками) і покупцями (посередниками); споживчому рівні між постачальниками (посередниками) і покупцями (споживачами) (рис. 1).

Попит на виробничому рівні є похідним від споживчого попиту на продовольчі товари. Згідно такої інтерпретації, посередники при визначенні попиту на виробничому рівні, враховують попит на споживчому рівні при альтернативних цінах.

Дослідження переконують, що між ціноутворенням на виробничому та споживчому рівнях на сільськогосподарську продукцію-сировину й сільськогосподарську оброблену продукцію на ринку рису існує тісний взаємозв'язок і взаємозалежність (рис. 2).

В умовах ринкової економіки ціни на рис формуються під впливом попиту та пропозиції. Значною мірою формування пропозиції до 2014 р. на ринку було зумовлено обсягами внутрішнього виробництва. У контексті дослідження попиту на сільськогосподарську продукцію визначено, що в структурі об'єктивно понесених витрат на виробництво продукції значна їх частина була пов'язана з транзакційними витратами внаслідок переміщення її з місць виробництва.

Висновки. Функціонування ринку рису є складним динамічним процесом, який спрямований на досягнення балансу попиту та пропозиції як сукупності економічних показників, що характеризують співвідношення між обсягами пропозицій сільськогосподарської продукції-сировини, сільськогосподарської обробленої продукції

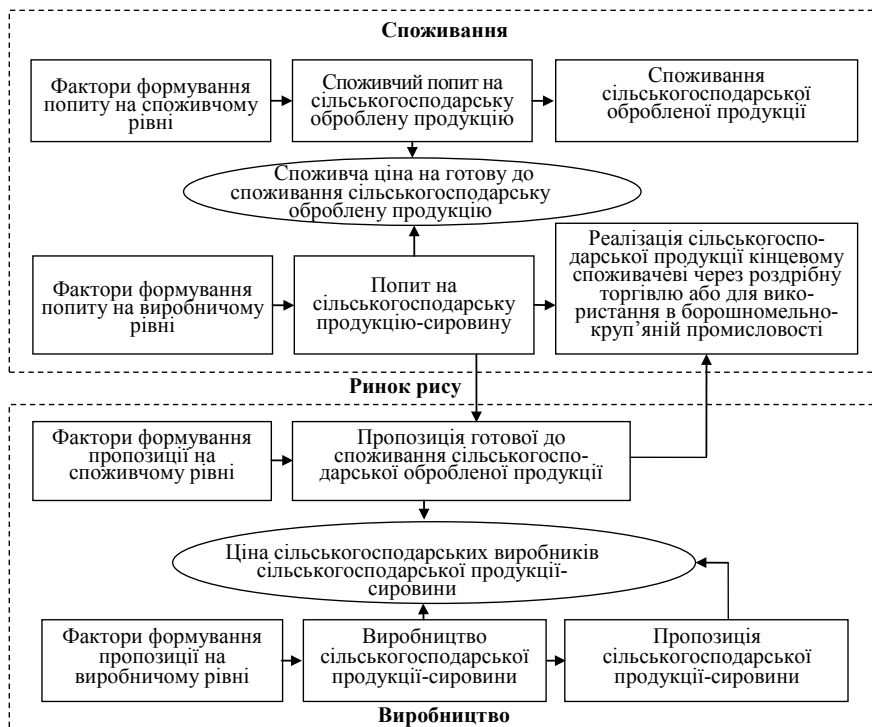

Рис. 2. Взаємозв'язок між ціноутворенням на виробничому та споживчому рівнях на сільськогосподарську продукцію-сировину і сільськогосподарську оброблену продукцію на ринку рису

і платоспроможним попитом (цінами попиту) на таку продукцію, і в національному масштабі залишається кризовим та імпортозалежним. Розвиток ринку рису має бути спрямований на забезпечення конкурентоспроможності всіх його учасників, сприяння збалансуванню темпів зростання купівельної спроможності з наповненням ринку рису якісною сільськогосподарською продукцією-сировиною і сільськогосподарською обробленою продукцією рисівництва.

Список використаних джерел:

1. Інститути інфраструктури та ціноутворення у розвитку аграрного ринку: регіональний аспект : монографія / Г. М. Калетнік, О. Г. Шпикуляк, Г. О. Пчелянська. Вінниця : Фірма «Планер», 2012. 324 с.
2. Саблук П. Т. Ціноутворення в період ринкового реформування АПК : монографія / Саблук П. Т. К. : ННЦ ІАЕ, 2006. 440 с.
3. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990–2001 рр.) / за ред. О. М. Шпичака. К. : ІАЕ, 2002. 499 с.
4. Ціноутворення в умовах формування ринкових відносин в АПК / за ред. П. Т. Саблука, В. П. Ситника, О. М. Шпичака. К. : ІАЕ УААН, 1997. 501 с.
5. Шпичак О. М. Ціна і ціноутворення на агропродовольчу продукцію : навч. посіб. / О. М. Шпичак, С. А. Стасіневич, О. В. Боднар. К. : ННЦ ІАЕ, 2009. 238 с.

References:

1. Instituty infrastrukturi ta tsinoutvorennya u rozvitku agrarnogo rinku: regionalny aspekt: monografiya [Institutes of infrastructure and pricing in the development of the agrarian market: regional aspect: monograph] / G. M. Kaletnik, O. G. Shpikulyak, G. O. Pchelyanska. Vinnitsa: «Planner» Company, 2012. 324 p.
2. Sabluk P.T. (2006) Tsinoutvorennya v period rynkovoho reformuvannya APK : monografiya [Pricing in the Period of Market Reform of Agroindustrial Complex: Monograph] / Sabluk P.T. K.: NNC IAE, 440 p.
3. Tsinoutvorennya v protsesi reformuvannya ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy (1990–2001 rr.) [Pricing in the Process of Reforming the Agroindustrial Complex of Ukraine (1990-2001)] / Ed. O. M. Spychak. K.: IAE, 2002. 499 p.
4. Tsinoutvorennya v umovah formuvannya rynkovykh vidnosyn v APK [Pricing in the conditions of formation of market relations in agriculture] / ed. P. T. Sabluk, V. P. Sitnik, O. M. Spychak. K.: IAE UAAN, 1997. 501 p.
5. Shpychak O.M. (2009) Tsina i tsinoutvorennya na ahroprodovolchu produktsiyu : navch. posib. [Price and pricing for agricultural products: textbook. tool.] / O. M. Spychak, S. A. Stasinevich, O. V. Bodnar. K.: NNC IAE, 238 p.